

UDK: 338.32.053.4:[159.953.5-022.322:378

Izvorni naučni rad

Prilmljeno: 11. 10. 2022.

Prihvaćeno za štampu: 19. 10. 2022.

Dr. sc. Fatima Muhamedagić, vanredni profesor

Univerzitet u Bihaću

Biotehnički fakultet

E-mail: fatima.muhamedagic@gmail.com

Amir Đulić, MA¹

E-mail: dolic.amir@gmail.com

ZASTUPLJENOST ODRŽIVOG RAZVOJA U PROCESU CJELOŽIVOTNOG UČENJA NA VISOKOŠKOLSKIM OBRAZOVNIM INSTITUCIJAMA

SAŽETAK

Prema preporukama UNESCO-a, odavno se u studijske programske sadržaje visokoškolskih institucija implementira sadržaj održivog razvoja. Općenito, u današnjem vremenu 21. vijeka zastupljenost održivog razvoja u općem procesu cjeloživotnog učenja na visokoškolskim institucijama sve više postaje prioritet.

U radu je analizirana zastupljenost sadržaja održivog razvoja u studijskim programima / kurikulumima Univerziteta u Bihaću na dva fakulteta – Islamski pedagoški fakultet (IPF) i Biotehnički fakultet (BTF). Rezultati kvantitativne i kvalitativne analize ukazuju da je na analiziranih 7 smjerova četverogodišnjeg studija I ciklusa visok procenat implementiranosti sadržaja održivog razvoja u kurikulumu predmeta. Općenito, na IPF-u zastupljenost kod obaveznih i izbornih predmeta sa sadržajem održivog razvoja po smjerovima iznosi preko 50%. Na BTF-u zastupljenost sadržaja održivog razvoja je, također, visoka oko 60%. (osim kod smjera Prehrambena tehnologija na kojem je procentualna zastupljenost niska 39,1%).

¹ Fatima Muhamedagić imala je ključnu ulogu u izradi rada u segmentu pomenute tematike zastupljenosti održivog razvoja u visokoškolskim institucijama, dok je Amir Đulić imao ključnu ulogu u segmentu obrade tj. komparacije prikupljenih podataka prilikom anketiranja.

Rezultati istraživanja su, također, pokazali visok nivo znanja o održivom razvoju na obje visokoškolske institucije tj. na IPF-u 47,5% (19 ispitanika), na BTF-u 74,0% (37 ispitanika).

Općenito, na osnovu odgovora studenata, istraživanja pokazuju da su oni dovoljno osviješteni u području održivog razvoja te da je implementacija savremenih metoda učenja, podučavanja kao i oblika i načina rada kvalitetno zastupljena.

Ključne riječi: održivi razvoj, cjeloživotno učenje, studenti, studijski programi/ kurikulumi

1. UVODNI DIO²

U izvještajima UNESCO-a iz 2015. i 2017. godine se navodi da svaki pojedinac u društvu doprinosi održivom razvoju kojeg on, prije svega, mora razumjeti; mora naučiti živjeti u današnjem savremenom svijetu; mora znati kako se nositi s nesigurnostima, rizicima, kompromisima i velikim društvenim promjenama te, također mora biti u stanju da saraduje, da se zalaže i djeluje u smjeru pozitivnih promjena (UNESCO, 2015, 2017. godina). Općenito, sve pomenuto bilo bi u cilju ispunjavanja zahtjeva savremneog društva od strane informisanog (obrazovanog) pojedinca (studenta). S tim u vezi međunarodna svjetska organizacija UNESCO (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*) kao moguću strategiju za redizajniranje obrazovanja u skladu sa zahtjevima održivog razvoja, predložila je promjenu nastavnih kurikuluma u obrazovnim institucijama. Promjena kurikuluma obuhvata promjenu postojećih, razmatranje i reviziju postojećih ciljeva, zadataka i sadržaja u skladu s baznim aspektima održivog razvoja (okolišnim, socio-kulturnim i ekonomskim).

1.1. Pojmovno definisanje održivog razvoja, cjeloživotnog učenja i obrazovanja

Održivi razvoj (eng. *Sustainable development*) ima više definicija. U suštini, sve definicije se odnose na njen opći opis, a najzastupljenija je definicija da održivi razvoj predstavlja udovoljavanje potreba sadašnjih

² U radu je predstavljen dio istraživanja iz magistarskog rada pod nazivom Cjeloživotno učenje u kontekstu održivog razvoja koji je odobren i odbranjen na Univerzitetu u Bihaću na Islamskom pedagoškom fakultetu.

generacija ne dovodeći u pitanje opstanak budućih generacija (WCED, 1987). Održivi razvoj u sebi sadrži tri segmenta: *socijalni* (edukacija, obrazovanje, socijalni status i dr.), *ekološki* segment (kvalitet medija okoliša tla, vode, zraka, stanje biodiverziteta i dr.) i *ekonomski* (isplativost, dobit, novac i dr.). U cilju postizanja održivog razvoja, čovjek (da bi mogao reagirati ispravno u odnosu na određene neispravnosti u svakodnevnom životu i da bi njegovi postupci ili proizvod rada bili ispravni, opravdani i bez/sa minimalnim posljedicama po društvo, okoliš) mora biti obrazovan i vladati određenim kompetencijama.

Zbog sve većeg pritiska mnogobrojnih globalnih ekoloških problema, u današnje vrijeme obrazovne institucije sve više pažnje posvećuju temama vezanim za stanje: kvalitete života, okoliša, zagađenja i njegovih posljedica, o resursa i sl. O navedenom, nedopustivo je nepoznavanje činjenica, neupućenost, odnosno neobrazovanost (Gurova, 2002). Zbog toga održivi razvoj, s minimalnim posljedicama po okoliš i društvo (Adams, 2006) ima zadatak da maksimalno moguće uravnotežuje tri ključna segmenta: okolišni, ekonomski i socijalni (Muhamedagić i sar., 2020).

Pojmovi cjeloživotnog učenja i obrazovanja često se spominju zajedno. Iako nemaju isto značenje oni su u isto vrijeme kontinuirani paralelni procesi sticanja znanja pojedinca.

Cjeloživotno učenje (eng. *Lifelong learning*) je šira koncepcija koja uključuje nenamjerno, neorganizovano i spontano (neformalno) sticanje znanja tokom života. Shvata se i kao kontinuiran proces koji je usmjeren na lični razvoj u kojem su rezultati i motiviranost osobe u određenom vremenskom periodu uslovljeni znanjem, navikama i iskustvima učenja stečenim u mlađoj životnoj dobi. Proces koji čovjeku omogućuje kvalitetniji život i potiče ga na samostalniji, kritičniji i aktivniji pristup vlastitom razvoju. Odvija se van formalnog obrazovanja (škola, univerzitet i slično). Prema pojmovniku³ za cjeloživotno učenje se navodi da ono obuhvata učenje u svim životnim razdobljima (od rane mladosti do starosti) i u svim oblicima (ne/formalno, spontano, ne/organizovano i slično). Sinonimi za

³ Izvor: Tjedan cjeloživotnog učenja, EU zajedno sa fondovima EU, <http://www.cjelozivotno-ucenje.hr/pojmovnik/> (pristupljeno: 25. 5. 2022. godine).

cjeloživotno učenje su: općeživotno učenje (eng. *life-wide learning*), učenje blisko životu (eng. *life-wide learning*), duboko životno učenje (eng. *life-deep learning*) i društvo koje uči (eng. *learning society*).

Cjeloživotno obrazovanje (eng. *Lifelong education*) označava koncepciju koja posmatra obrazovanje kao kontinuirani cjeloživotni proces. Ono počinje s obaveznim školovanjem i obrazovanjem (formalnim) i traje čitav život. Cjeloživotno obrazovanje odnosi se na organizovano (kroz institucije) kao i na profesionalno obrazovanje u vidu tečajeva, konferencija ili radionica. Često korišteni sinonimi za cjeloživotno obrazovanje su: doživotno – trajno obrazovanje (*continuing education*), permanentno obrazovanje (*permanent education*) općeživotno (*lifewide education*) ili povratno obrazovanje (*recurrent education*).

1.2. Cjeloživotno učenje i održivi razvoj u kurikulumu obrazovnih institucija

Uključivanje održivog razvoja u kurikulume je usmjereno na njihovu izradu i izvođenje i/ili na definisanje ishoda učenja koji zahtijevaju sistemsko razmišljanje, interdisciplinarnе, holističke i humanističke pristupe, te pozivaju na pedagoške inovacije koje omogućuju interaktivno, iskustveno, emancipacijsko i transformativno učenje (Lozano i sar., 2017). Kurikulumima se nastoji poticati razvoj inovativnosti, kreativnosti i kritičkog mišljenja uz pozitivno, motivirajuće i saradničko ozračje (Koludrović i Vučić, 2018).

Da bi se postigla održivost, prema MCKeown (2002) u formalni kurikulum, mora biti uključeno: znanje, vještine, stajališta i vrijednosti (vlastite i vrijednosti društva).

Prema Pastuoviću (2018) kriteriji na osnovu kojih se razlikuju oblici cjeloživotnog obrazovanja/učenja kod odraslih su: prema organizovanosti; prema uslovima gdje se odvija učenje (prostor, udžbenici, kvalifikacije nastavnika i slično); prema funkcionalnosti primjene znanja, vještina i stavova i prema stepenu certificiranosti obrazovnih ishoda.

Cilj ovakvog pristupa je motivisati i osnažiti učenike za promjenu ponašanja i djelovanja u smjeru održivog razvoja (UNESCO, 2014), odnosno promicati pismenost za održivi razvoj kroz nastavni kurikulum

(Bentham, 2013), što traži udaljšavanje od tradicionalnih i priblijšavanje ka savremenim kurikulumima usmjerenih na učenike (Cebrián i sar., 2020).

1.3. Kompetencije nastavnog kadra koji promiće obrazovanje za održiv razvoj

Kompetencije se, općenito, definišu kao osobine, svojstva, znanja, vještine, sposobnosti, kvalifikacije, kvalitete, posebnosti i različitosti, odnosno skup znanja, vještina, sposobnosti i vrijednosti neophodnih za uspješno obavljanje određenog posla i/ili djelovanje u zajednici. U tom smislu kompetencije podrazumijevaju komunikacijske vještine, vještine planiranja, menadžerske sposobnosti, sposobnost organizacije i upotrebe novih tehnologija, te sposobnost prihvaćanja novih (nastavničkih) uloga (Kušić i sar., 2015).

Kako bi se ostvarili globalni ciljevi UN-a (*The Sustainable Development Goals United Nations*) iz Agende 2030, potrebno je implementirati kvalitetno obrazovanje (cilj 4) za održivi razvoj na svim nivoima obrazovanja uključujući i obrazovanje odraslih. Uspješnost implementacije obrazovanja za održivi razvoj, u najvećoj mjeri zavisi od nastavnog kadra od kojih se implementacija tih sadržaja i očekuje (Bentham, 2013). Ključnim se ističu znanja i stavovi nastavnika u odnosu na održivi razvoj i obrazovanje za održivi razvoj, njihova (samo)procjena spremnosti i posjedovanje kompetencija potrebnih za implementaciju sadržaja održivog razvoja u nastavi (Dannenberg i Grapentin, 2016).

Tufekčić je (2015) za održiv razvoj izdvojio sljedeće kompetencije: kognitivna, emocionalna, socijalna, ekološka, radno-akciona, uspješnokomunikacijska, interakcijska, te moralna i estetska dimenzija. Catts i Lau (2008) prikazali su različite modele savremenih kompetencija odraslih ljudi i nastavnika (Tabele br. 1, 2 i 3) u savremenom društvu 21. vijeka.

Tabela 1. Opća struktura okvira razvojnih vještina (*General structure for an integrated framework of generic skills*, Izvor: Catts i Lau, 2008, str. 19)

Opće mentalne sposobnosti		Socijalni kontekst / IKT-bogato okruženje	
Sposobnosti rješavanja problema (izmjenjive)			
Čitanje	Računanje	Rješavanje problema	IKT pismenost
Prozaična pismenost	Dokumentna pismenost	Statičko / analitičko rješavanje problema	Dinamično rješavanje problema

Tabela 2. Hijerarhijski model općih vještina (*Hierarchical Model of General Skills*, Izvor: Catts i Lau, 2008, str. 19)

Profesionalno cjeloživotno učenje			
Globalne perspektive	Upućena (informirana) refleksija	Kooperativna mrežna povezanost	
Informacijska pismenost	Profesionalna komunikacija	Tehnološka primjena	Kritičko mišljenje
Računanje	Upotreba informacija	Rješavanje problema	
Timski rad	Komunikacija	Upotreba tehnologije	Planiranje

Tabela 3. Konstelacija komunikacijskih vještina (*Communication Skills Constellation*, Izvor: Catts, Lau, 2008, str. 18)

Definisanje i artikuliranje inf. potreba	Lociranje i pristup informacijama	Procjenjivanje informacija	Organiziranje informacija	Upotreba informacija	Komuniciranje i etička upotreba informacija	Ostale inform. Vještine
INFORMACIJSKA PISMENOST						
Upotreba digitalne tehnologije	Upotreba komunikacijskih alata	Upotreba mrežne povezanosti	Premještanje medijskih poruka	Analiziranje medijskih poruka	Ostale IKT medijske vještine	
IKT VJEŠTINE – MEDIJSKA PISMENOST						
Čitanje		Pisanje	Računanje	Ostale vještine		
PISMENOST						
Izgovor			Slušanje			
USMENA KOMUNIKACIJA						
Vještine mišljenja						
ZAKLJUČIVANJE						

Poznato je da se ljudske kompetencije u toku vremena mijenjaju i razvijaju – *kontinuum sposobnosti*. Potrebne kompetencije zavise od konteksta i vremena. Ono što u jednom momentu čini zadovoljavajući nivo određenih kompetencija odgovarajućih u konkretnom kontekstu, tokom vremena će se promijeniti (Levy i Murnane, 2007; Catts i Lau, 2008).

1.4. Održivi razvoj u islamskom kontekstu

Kroz ajete, hadise kao i razne literaturne izvore je vidljivo da je islam vjera čistoće duše, tijela i okoliša (životne sredine). Navedenim se ukazuje na neke od primjera održivosti kod, npr., temelja održavanja čistoće u okolišu koji su dati još u islamu u vrijeme poslanika Muhammeda, a.s. U ajetima sure El-Bekare jasno je istaknuto: „***A kada im se kaže: 'Ne činite nered na Zemlji!' odgovaraju: 'Mi samo red pravimo!' A nije tako. Oni stvarno, bezosjećajno, nered čine, ali ne opazaju***“ (El-Bekare, 11. i 12. ajet). Veoma je važna usklađenost praktične primjene i ličnih primjera u svakom segmentu djelovanja

čovjeka u okolišu. Uzvišeni Allah upućuje oštar prigovor onima koji nemaju usaglašen govor i djelo kroz ajet: „*O vjernici, zašto jedno govorite, a drugo radite? O, kako je Allahu mrsko kada govorite riječi koje djela ne prate!*“ (Es-Saff, 2. i 3. ajet), te opominje: „*...i ne čini nered po Zemlji, jer Allah ne voli one koji nered čine*“ (El-Kasas, 77. ajet).

Poznato je da je poslanik Muhammed, a.s., opominjao na neželjeno onečišćenje u okolišu i zabranio da se vrši nužda na izvorima vode, na putu i u hladu – „*Čuvajte se troga što prokletstvo izaziva: obavljanje nužde na izvorima vode, na putu i u hladu*“ (Edu Davud, Ibnu Madže i Ibnu Hibban).

Iz mnoštva literaturnih izvora i radova u ovom radu navest će se samo neki od njih. Naprimjer, Hamdan Aziz (2018) ističe da islamski koncept održivog razvoja znači kreiranje boljeg života obezbjeđujući svima osnovne životne potrebe, koje ne smiju ići po svaku cijenu i ne smiju ići u pravcu ostvarivanja zabranjenog profita. Navodi se da svaki čovjek mora kontinuirano poštovati Božije upute i voditi se islamskim principima. Kako ističe isti autor u islamu sve je stvoreno sa svrhom i u tom pravcu se mora djelovati. Djelovanje u pravcu održivog razvoja je djelovanje u pravcu koncepta fitre – prirodne paradigme Božijeg stvaranja. Muhammed Nuh (2012) u tekstu *Sustainable development in a muslim context* (Održivi razvoj u muslimanskom kontekstu) povezuje ciljeve održivog razvoja s ciljevima islama, koji pozivaju na izbjegavanje gomilanja prekomjernog otpada, monopola nad resursima i korupcije. Isti autor navodi i nekoliko fikških pravila koje je potrebno uvrstiti u sistem islamskog održivog razvoja: „Nema nanošenja štete“, „Šteta se otklanja“, „Otklanjanju štete daje se prednost nad pribavljanjem koristi“ i „Osobna šteta trpi se zbog zajedničke štete“. Na osnovu ovoga, svako ekološko pravo za sobom povlači i obavezu gdje čovjek smije koristiti vodu, ali ne smije da je zagađuje. Islam na ovu vrstu propusta s pravnog aspekta gleda kao na prekršaj, a s moralnog aspekta gleda kao grijeh.

Ipak, pored svega primjetno je kroz mnoge kur'anske ajete da se čovjek poziva na svjedočenje Božije jednoće, razmišljanje, promišljanje, uzimanje pouke, zaključivanje, strpljenje kao i na zahvalnost, spominjanje Allaha te spoznaju i pravdu. U svemu se traži čovjekov

puni angažman u ovom svijetu/dunja gdje živi, da bude subjekt, a ne objekt zbivanja.

2. METODE

U ovom istraživanju primijenjene su: komparativna metoda (poređenje odnosa, sličnosti i razlika između stvari, pojava i dr.), metoda analize sadržaja (analiziran sadržaj kurikuluma) i metoda anketiranja (postupak proveden na osnovu anketnog upitnika⁴). Istraživanjem je obuhvaćeno ukupno 90 ispitanika (studenata) I ciklusa svih zastupljenih smjerova (ukupno 7) na Islamskom pedagoškom fakultetu (IPF) i Biotehničkom fakultetu (BTF) Univerziteta u Bihaću.

Ciljevi istraživanja bili su:

1. Analizirati zastupljenost sadržaja održivog razvoja u studijskim programima / kurikulumima Univerziteta u Bihaću na IPF- u i BTF- u te izvršiti komparaciju zastupljenosti sadržaja održivog razvoja na svim smjerovima pomenutih visokoškolskih institucija.
2. Nakon provedene kvantitativne i kvalitativne analize na svim smjerovima četverogodišnjeg studija I cilusa IPF-a i BTF-a utvrditi nivo znanja ispitanika (studenata) o pojmu održivog razvoja i to posmatrano kao rezultat implementacije sadržaja održivog razvoja u kurikulumu predmeta.

Studenti su imali mogućnost da pokažu šta znaju o održivom razvoju i da napišu lična razmišljanja. Pitanje je bilo kreirano u formi: *Održivi razvoj je ... (lično razmišljanje)*. Tačan odgovor je bio: *Održiv razvoj predstavlja razvoj koji brine o potrebama sadašnjih generacija uzimajući u obzir i potrebe budućih generacija*.

3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

Od ukupno anketiranih 90 prigodnih ispitanika, studenata I ciklusa s Univerziteta u Bihaću, s dvije visokoškolske ustanove Islamski pedagoški fakultet (IPF) i Biotehnički fakultet (BTF) bilo je 40 (44,4%)

⁴ Anketni upitnik u ovom radu je posebno keriran za ovu vrstu istraživanja i sadržan je u prilogu magistraskog rada na Univerzitetu u Bihaću tj. na Islamskom pedagoškom fakultetu.

studenata s IPF-a (20 ispitanika s 2 smjera) i 50 (55,6%) studenata s BTF-a (10 ispitanika s 5 smjerova). Prema spolu u analiziranom uzorku je bilo 35 (38,9%) studenata ženskog spola i 55 (61,1%) studenata muškog spola. Istraživanja detaljne komparativne analize NPP-a na svim godinama studija (I–IV) I ciklusa dvaju visokoškolskih institucija IPF (2 smjera) i BTF (5 smjerova) Univerziteta u Bihaću o zastupljenosti sadržaja održivog razvoja u kurikulumima predmeta dato je tabelarno (Tabele br. 4–10).

Tabela 4. Prikaz broja predmeta na IPF-u za smjer Islamska vjeronauka

Godina studija	Broj Predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	14	9 (5)	64,3 (35,7)
II	10 – *6	5 (5) – *5 (1)	50 (50) – *83,3 (16,7)
III	10 – *6	5 (5) – *3 (3)	50 (50) – *50 (50)
IV	10 – *6	5 (5) – *4 (2)	50 (50) – *66,7 (33,3)
Ukupno	44 – *18	24 (20) – *12 (6)	54,5 (45,5) – *66,7 (33,3)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta.

Tabela 5. Prikaz broja predmeta na IPF-u za smjer Socijalna pedagogija i duhova skrb

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	10 – *6	6 (4) – *3 (3)	60 (40) – *50 (50)
II	10 – *6	7 (3) – *3 (3)	70 (30) – *50 (50)
III	10 – *6	5 (5) – *5 (1)	50 (50) – *83 (16,6)
IV	10 – *6	7 (3) – *3 (3)	70 (30) – *50 (50)

Ukupno	40 – *24	25 (15) – *14 (10)	62,5 (37,5) – *58,3 (41,7)
--------	-------------	--------------------	-------------------------------

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Tabela 6. Prikaz broja predmeta na BTF-u za smjer Zaštita okoliša

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	12	6 (6)	50 (50)
II	12	7 (5)	58,3 (41,7)
III	12	8 (4)	66,7 (33,3)
IV	9 – *11	6 (3) – *7 (4)	66,7 (33,3) – *63,6 (36,4)
Ukupno	45 – *11	27 (18) – *7 (4)	60 (40) – *63,6 (36,4)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Tabela 7. Prikaz broja predmeta na BTF-u za smjer Šumarstvo

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	12	5 (7)	41,7 (58,3)
II	12	8 (4)	66,7 (33,3)
III	10 – *4	7 (3) – *4	70 (30) – *100
IV	10 – *8	6 (4) – *3 (5)	60 (40) – *37,5 (62,5)
Ukupno	44 – *12	26 (18) – *7(5)	59,1 (40,9) – *58,3 (41,7)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Tabela 8. Prikaz broja predmeta na BTF-u za smjer Opći poljoprivredni

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	12	7 (5)	58,3 (41,7)
II	12	6 (6)	50 (50)

III	10 – *5	6 (4) – *4 (1)	60 (40) – *80 (20)
IV	9 – *10	7 (2) – *7 (3)	77,8 (22,2) – *70 (30)
Ukupno	43 – *15	26 (17) – *11 (4)	60,5 (39,5) – *73,3 (26,7)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Tabela 9. Prikaz broja predmeta na BTF-u za smjer Prehrambena tehnologija

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	12	6 (6)	50 (50)
II	12	3 (9)	25 (75)
III	12	4 (8)	33,3 (66,7)
IV	10 – *7	5 (5) – *1 (6)	50 (50) – *14,3 (85,7)
Ukupno	46 – *7	18 (28) – *1 (6)	39,1 (60,9) – *14,3 (85,7)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Tabela 10. Prikaz broja predmeta na BTF-u za smjer Agroekologija i ruralni razvoj

Godina studija	Broj predmeta	Predmeti sa sadržajem održivog razvoja	Procentualna zastupljenost (%)
Obavezni i izborni predmeti			
I	12	6 (6)	50 (50)
II	12	7 (5)	58,3 (41,7)
III	12	8 (4)	66,7 (33,3)
IV	9 – *11	6 (3) – *7 (4)	66,7 (33,3) – *63,6 (36,4)
Ukupno	45 – *11	27 (18) – *7 (4)	60 (40) – *63,6 (36,4)

Oznaka (*) označava broj izbornih predmeta

Dobiveni rezultati istraživanja o znanjima studenata su pokazali sljedeće:

- Studenti s IPF-a tj. 19 ispitanika (47,5%) su dali tačan odgovor, dok je 16 (40,0%) dalo djelimično tačne odgovore koji su bili više orijentisani na socijalni segment održivog razvoja npr. da: *Održiv razvoj predstavlja razvoj koji dijeli spoznaje i znanja između pojedinaca, zajednice, naroda i nacija; da održiv razvoj predstavlja razvoj koji čuva identitet svakog naroda u multikulturalnom društvu, te da održiv razvoj predstavlja razvoj u čijem je središtu čovjek.* Pet ispitanika (12,5%) nije odgovorilo na postavljeno pitanje.
- Studenti s BTF-a tj. 37 ispitanika (74,0%) su dali tačan odgovor, dok je 9 (18,0%) dalo djelimično tačne odgovore koji su bili da: *Održiv razvoj predstavlja razvoj u čijem je središtu čovjek; da održiv razvoj predstavlja brigu o kontrolisanoj eksploataciji prirodnih resursa.* Četiri ispitanika (8,0%) nije odgovorilo na postavljeno pitanje.

4. ZAKLJUČAK

Na osnovu indikativnog istraživanja tj. na osnovu uzorka od 90 ispitanika I ciklusa, može se zaključiti da na obje institucije (IPF i BTF) Univerziteta u Bihaću postoji kvalitetna implementacija savremenih metoda učenja i podučavanja kao i oblika i načina u kurikulumima predmeta, a što se pokazalo i kroz implementiranost sadržaja održivog razvoja u kurikulumu predmeta.

Općenito, na Islamskom pedagoškom fakultetu zastupljenost kod obaveznih predmeta sa sadržajem održivog razvoja po smjerovima je visoka i iznosi preko 50% (>50% je i kod izbornih predmeta). Također, na Biotehničkom fakultetu zastupljenost kod obaveznih predmeta sadržajem održivog razvoja po smjerovima je visoka i iznosi oko 60% (>60% je i kod izbornih predmeta) osim smjera Prehrambene tehnologije (39,1%).

Konkretno, po smjerovima za Islamski pedagoški fakultet (IPF) i Biotehnički fakultet (BTF) provedena komparativna analiza NPP-a u kontekstu održivog razvoja na osnovu zastupljenosti sadržaja održivog razvoja u kurikulumima predmeta je sljedeća:

- Za smjer: Islamska vjeronauka (IPF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 54,5% za sve godine studiranja. Kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 66,7%.
- Za smjer: Socijalna pedagogija i duhovna skrb (IPF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 62,5%, a kod izbornih predmeta je 58,3%.
- Za smjer: Zaštita okoliša (BTF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 60,4%, a kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 63,6%.
- Za smjer: Šumarski (BTF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 59,1%, a kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 58,3%.
- Za smjer: Opći poljoprivredni (BTF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 60,5%, a kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 73,3%.
- Za smjer: Prehrambena tehnologija (BTF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 39,1%, a kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 14,3%.
- Za smjer: Agroekologija i ruralni razvoj (BTF) – kod obaveznih predmeta zastupljenost sadržaja održivog razvoja je 60%, a kod izbornih predmeta procentualna zastupljenost sadržaja održivosti iznosi 63,6%.

Posmatrano kao rezultat implementacije sadržaja održivog razvoja u kurikulumu predmeta, može se zaključiti da je općenito visok nivo znanja o održivom razvoju. Kod studenata ispitanika IPF-a iznosi oko 50,0% (47,5%), a kod studenata BTF-a iznosi oko 70% (74,0%). Visoka implementiranost sadržaja održivog razvoja u kurikulumima visokoškolskih institucija, također, ukazuje i na posjedovanje dobrih znanja, stavova, procjene spremnosti i posjedovanja neophodnih kompetencija nastavnika od kojih se, u velikoj mjeri, očekuje I od kojih zavisi implementacija sadržaja održivog razvoja u nastavi.

5. LITERATURA

- Adams, W. M. (2006) *The Future of Sustainability: Re-thinking Environment and Development in the Twenty-first Century*. Report of the IUCN Renowned Thinkers Meeting.
- Bentham, H. (2013) *Clearing the path that has been laid: A conceptualisation of education for sustainable development*. Journal of Teacher Education for Sustainability, 15(2), 25-41
- Besim Korkut *Kur'an s prevodom*. Mushafi Šerif s prevodom (dostupno u pdf: https://d1.islamhouse.com/data/bs/ih_books/single1/bs_prevod_Quran_Korkut_novo_izdanje.pdf, preuzeto: 22. 5. 2022. godine).
- Catts, R., Lau, J. (2008) *Towards Information Literacy Indicators*. Paris: UNESCO. Information for all Programme (IFAP). http://origin-www.ifla.org/files/assets/information-literacy/publications/towards-information-literacy_2008-en.pdf (preuzeto: 10. 6. 2022. godine).
- Cebrián, G., Junyent, M., Mulà, I. (2020) *Competencies in Education for Sustainable Development: Emerging Teaching and Research Developments*, 12(1), 579-588
- Dannenber, S., Grapentin, T. (2016) *Education for Sustainable Development - Learning for Transformation*. The Example of Germany. Journal of Futures Studies, 20(3), 7-20.
- Gurova, V. (2002) *An Ecological Culture for Teachers*. U: Hautecoeur, J.P. (ur.), *Ecological Education in Everyday Life - ALPHA 2000*. UNESCO Institute for Education
- Hamdan Aziz (2018) *Sustainable development for islamic perspective (Održiv razvoj iz islamske perspektive)*, International Journal of Civil Engineering and Tehnology (IJCIET), Palavakkam.
- Koludrović, M., Vučić, M. (2018) *Učimo cjeloživotno učiti i poučavati: Priručnik za nastavnike u obrazovanju odraslih*. Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih. Zagreb.
- Kušić, S., Klapan, A., Vrcelj, S. (2015) *Competencies for working with adults – an example of andragogues in Croatia*. Procedia - Social and Behavioral Sciences, 1(1), 1-10.
- Levy, F., Murnane, R. (2007) *How computerized work and globalization shape human skill demands*. in: Suárez-Orozco. M. /edit/: *Learning in the Global Era – International Perspectives on Globalization and Education*, Los Angeles: University of California Press. Ross Insitute, pp. 158-174.

- Lozano, R., Merrill, M.Y., Sammalisto, K., Ceulemans K., Lozano F. (2017) *Connecting Competences and Pedagogical Approaches for Sustainable Development in Higher Education: A Literature Review and Framework Proposal*. Sustainability, 9(1), 1889-1904.
- McKeown, R. (2002) ESD Toolkit, http://www.esdtoolkit.org/esd_toolkit_v2.pdf; (preuzeto: 25. 5. 2022. godine).
- Muhamedagić F., Cero M., Veladžić M. (2020) *Ekologija i održivo upravljanje okolišem*, Univerzitetški udžbenik, Grafis d.o.o, Bihać.
- Muhammed Nuh (2012) *Sustainable development in a muslim context* (Održivi razvoj u muslimanskom kontekstu), Exploring Synergies between Faith Values and Education for Sustainable Development, str. 39-44.
- Pastuović, N. (2018) *Uloga Pučkog otvorenog učilišta Zagreb u razvoju obrazovanja odraslih u Hrvatskoj*. Andragoški glasnik, 22(1), 9-15.
- Tufekčić, N. (2015) *Ekološka pedagogija*. Osnovi nauke o odgoju za okolinu i održivi razvoj. Educere. Sarajevo.
- UNESCO (2014) *Education For All (EFA) monitoring report on Teaching and Learning for Development from UNESCO*: <https://www.youthforum.org/unesco-launched-its-2014-education-all-report> (preuzeto: 15. 6. 2022. godine).
- UNESCO (2017) *The United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. Education for Sustainable Development Goals – Learning objectives*. Pariz: UNESCO.
- WCED (1987) World Commission on Environment and Development. *Report of the World Commission on Environment and Development*. Dostupno na linku: <http://www.un.org/documents/ga/res/42/ares42-187.htm>.

REPRESENTATION OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE PROCESS OF LIFELONG LEARNING AT HIGHER EDUCATION LEVELS

Abstract

According to the recommendations of UNESCO, the content of sustainable development has long been implemented in the study programs of higher education institutions. In general, in today's 21st century, the representation of sustainable development in the general process of lifelong learning at higher education institutions is increasingly becoming a priority.

In this paper the representation of the content of sustainable development in the study programs / curricula of the University of Bihać at two faculties - the Islamical Pedagogical Faculty (IPF) and the Biotechnical Faculty (BTF) is analyzed. The results of the quantitative and qualitative analysis indicate that in the analyzed 7 courses of the four-year study of the first-cycle, there is a high percentage of implementation of the content of sustainable development in the subject curricula. In general, at IPF, the representation of compulsory and elective courses with the content of sustainable development by major is over 50%. At BTF, the representation of sustainable development content is also high, around 60% (except in the Department of Food Technology, where the percentage is low at 39.1%). The research results also showed a high level of knowledge about sustainable development at both higher education institutions, ie at IPF 47.5% (19 participants), at BTF 74.0% (37 participants).

In general, based on the student's answers, the research shows that they are sufficiently aware in the field of sustainable development and that the implementation of modern learning and teaching methods as well as the forms and methods of work are well represented.

Keywords: *sustainable development, lifelong learning, students, study programs/curriculum*

تواجد التنمية المستدامة في عملية التعلم مدى الحياة لدى مؤسسات التعليم العالي

الملخص

تم تضمين محتوى التنمية المستدامة في البرامج الدراسية لمؤسسات التعليم العالي منذ زمن طويل وذلك وفقاً لتوصيات اليونسكو. اليوم وفي القرن الحادي والعشرين أصبح تمثيل التنمية المستدامة، بشكل عام، في عملية التعلم مدى الحياة في مؤسسات التعليم العالي ذا أولوية متزايدة.

تبحث هذه الدراسة عن مدى تواجد محتوى التنمية المستدامة في البرامج والمناهج الدراسية لجامعة بيهاتش في كل من الكليتين: كلية التربية الإسلامية وكلية التكنولوجيا الحيوية. تشير نتائج التحليل الكمي والنوعي إلى وجود تضمين لمحتوى التنمية المستدامة في المناهج الدراسية وبنسبة عالية في جميع الأقسام السبعة للكليتين والتي يستمر منهجها الدراسي لمدة أربع سنوات في مرحلة البكالوريوس.

بشكل عام، فإن تواجد محتوى التنمية المستدامة في المواد الإجبارية والاختيارية وحسب التخصص، يمثل نسبة تزيد عن 50% في كلية التربية الإسلامية، ويمثل نسبة مرتفعة أيضاً في كلية التكنولوجيا الحيوية، حيث يزيد عن 60% وذلك باستثناء قسم تكنولوجيا الأغذية حيث تنخفض فيه هذه النسبة لتصل إلى 39,1%. أظهرت نتائج البحث أيضاً مستوى عالٍ من المعرفة بالتنمية المستدامة في كلتا مؤسستي التعليم العالي وذلك بنسبة 47,0% في كلية التربية الإسلامية (19 عينة)، وبنسبة 74% في كلية التكنولوجيا الحيوية (37 عينة).

إذاً بصورة عامة وبناءً على إجابات الطلاب، أظهر البحث أنهم على دراية كافية بمجال التنمية المستدامة وأن أساليب التعلم والتعليم الحديثة وأشكال وأساليب العمل أيضاً متواجدة بصورة ممتازة.

الكلمات المفتاحية: التنمية المستدامة، التعلم مدى الحياة، الطلاب، البرامج والمناهج الدراسية.